

EGYETEMES ALAPMÍTOSZOK

(BUENOS AIRES, SAN MARTÍN KULTURÁLIS KÖZPONT, 1991. ÁPRILIS 18.)

Mielőtt belefognék az *Egyetemes alapmítoszok* magyarázatába, szeretném megvilágítani, hogy mi motivált a megírására, és hogyan kapcsolódik a korábbi műveimhez.

Először is nézzük az okokat!

A különböző kultúrák mítoszainak megközelítésekor inkább olyan cél vezetett, mely a szociálpszichológiára, nem pedig az összehasonlító vallástudományra, a néprajztudományra vagy az antropológiára jellemző. Azt kérdeztem magamtól: Miért ne tekintsük át a legrégebb gondolkodási rendszereket, hogy így – mivel nem állunk közvetlenül a befolyásuk alatt – többet tudjunk meg saját magunkról, egy távolabbi perspektívából? Miért ne lépünk be számunkra idegen hitek világába, melyeket bizonyára az élethez való másfajta hozzáállások jellemeztek? Miért ne próbáljunk a lehető legrugalmasabbá válni azért, hogy ezeken a referenciákon keresztül megértsük, miért inognak ma alapvető hiteink? Ezek a kérdések nyugtalanítottak, amikor áttekintettem a mitikus műveket. Persze ahhoz, hogy megpróbáljunk eljutni a különböző korokban és helyeken működő hitek alapjához, szolgálhatott volna vezérfonalként az intézmények, az eszmék vagy a művészetek története, de egyik esetben sem jutottunk volna el olyan tiszta és közvetlen jelenségekhez, mint amilyeneket a mitológia tár elénk.

Az eredeti tervem az volt, hogy a könyvben bemutatom a különböző népek mítoszait, és rövid magyarázatokat és jegyzeteket fűzök hozzájuk anélkül, hogy beavatkoznék a szövegekbe, vagy értelmezném őket. Ám már rögtön az elején több nehézséggel is találkoztam. Először is határt kellett szabnom a törekvéseimnek, hiszen olyan szövegekre kellett támaszkodnom, amelyeknek bizonyított a történelmi hitelessége, és félre kellett tennem azokat, amelyek régebbi anyagok gyűjteményei vagy kommentárjai, és így sok tekintetben hiányosak. Ezt a problémát természetesen még akkor sem tudtam áthidalni, ha kizárólag olyan forrásszövegek használatára szorítkoztam, amelyek a hozzánk eljutott információ alapjául szolgáltak. Másrészt a szájhagyományra sem tudtam hagyatkozni, amelyre a mai kutatók elzárt közösségekben bukkannak. Ezeknek a határoknak a megszabására azon módszertani bonyodalmak megfigyelése vezetett, amelyekre Mircea Eliadét idézve szolgállok példával. Az *Aspects du mythe* című művében a következőket írja le: „*Paradox módon a primitív népeknél a világvégét múltbeli eseményként elbeszélő mítoszokhoz képest sokkal kevesebb olyat találunk, amely egy jövőbeli világvégéről szól. Ahogy Lehmann is megjegyzi, ez a furcsaság talán annak köszönhető, hogy a néprajzkutatók nem tették fel ezeket a kérdéseket a kutatásaik során. Sokszor nehéz eldönteni, hogy egy mítosz múltbeli vagy jövőbeli katasztrófáról szól-e. E. H. Man beszámolója szerint az andamánok úgy hiszik, a világvége után új emberiség születik, amely paradicsomi körülmények között, boldogan él; nem lesz többé betegség, sem öregség, sem halál. A halottak feltámadnak a katasztrófa után. Azonban R. Brown szerint Man*

összevont többféle változatot, melyeket különböző adatközlőktől gyűjtött. Valójában, magyarázza Brown, egy olyan mítoszlól van szó, amely a világ végét és újrateremtését beszéli el, de a múltból, és nem a jövőről szól. Mivel azonban, ahogy azt Lehmann is megfigyelte, az andamán nyelvben nincs jövő idő, nehéz eldönteni, hogy múltbeli vagy jövőbeli eseményről van-e szó.” Eliade itt idézett megfigyelései szerint legalább három vitás pont jelenik meg a kutatók között ugyanazon mítossszal kapcsolatban: 1. Annak a lehetősége, hogy a közösség tagjainak feltett kérdéseket rosszul fogalmazták meg; 2. Az, hogy az információforrások nem homogének; 3. Az, hogy az adatközlés nyelvében nem létezik a szükséges igeidő, pedig éppen egy időről szóló mítoszt kellene megérteni.

Az ilyen típusú nehézségek, amelyekhez még sok egyéb társult, megakadályozták, hogy kihasználjam a terepkutatásokat végzők által ma rendelkezésre bocsátott hatalmas adattömeg nyújtotta lehetőségeket. Emiatt Fekete-Afrika, Óceánia, Polinézia, de még Dél-Amerika mítoszait sem tudtam belefoglalni a terveimbe.

Amikor a legrégebbi szövegekhez nyúltam, nagy aránytalanságot tapasztaltam a rendelkezésre álló források tekintetében. A sumér-akkád kultúra esetében például szinte teljes terjedelmében rendelkezésünkre áll a nagy Gilgames-eposz, míg más töredékek meg sem közelítik ezt a szintet. Ezzel szemben az indiai kultúra elhalmoz minket rengeteg alkotásával. A minimális egyensúly megteremtése érdekében ez utóbbi esetében az indiai mitológiából rövid, reprezentatív „mintákat” választottam. Így, modellként használva a sumér-akkád és az asszír-babilóniai szövegeket, más népek túlságosan is gazdag forrásanyagából is ennek megfelelő mértékben merítettem, és végül azokat a mítoszokat tártam az olvasók elé, amelyeket a tíz különböző kultúrában a legjelentősebbnek ítéltam.

Mindezek miatt el kell ismernem, hogy az eredmény egy erősen hiányos mű, amelynek azonban lényegében sikerült felfednie egy fontos pontot a történelmi hitek rendszerében. Arra utalok, amit „alapmítosznak” nevezek, és amit a mitikus gondolkodás magjaként értelmezek, mely – annak a színtérnek a torzulása és átalakulása ellenére, amelyben a cselekmény kibontakozik, valamint a nevek, a szereplők és másodlagos jellemzőik változásai ellenére – továbbadódott egyik néptől a másikig, miközben központi motívuma többé-kevésbé érintetlen maradt, és így egyetemessé vált. Bizonyos mítoszok azon jellemzője, hogy mind az „alap”, mind az „egyetemes” jelző illik rájuk, lehetővé tette számomra, hogy kijelöljem a központi témát, és csak azokkal a mítoszokkal foglalkozzam, amelyek megfelelnek ezeknek a feltételeknek. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem ismerem el olyan más „mítoszmagok” létét, amelyek nem kerültek bele ebbe az összefoglaló gyűjteménybe. Így, azt hiszem, megválasoltam a kérdést, hogy mi vezetett ennek a könyvnek a megírására, ezenkívül azt is bemutattam, hogy milyen nehézségekkel találkoztam az eredeti céljaim megvalósítása közben.

Am maradtak még tisztázandó pontok. Arra a bemutató kezdetén felvetett, második kérdésre utalok, hogy mi az összefüggés e mű és a korábbi munkáim között. Bizonyára sokan olvasták önök közül *A belső tekintet*, és talán *A belső táj* és *Az emberi táj* című műveket is. Meglehet, arra is emlékeznek, hogy ezt a három, különböző időszakban írt rövid művet egybefűztük az *Emberivé tenni a Földet* című könyvben. A költői próza lehetővé tette számomra a nézőpont folyamatos elmozdítását, amely egy álomszerű, személyes, jelképekkel és allegóriákkal teli világból indul, és végül az interperszonális, társadalmi és történelmi világ felé nyit. Valójában e mű alapkonceptiója ugyanaz volt, mint ami a későbbi művekben továbbfejlődött, bár eltérő megközelítéssel és stílusban. A *Vezetett élményekben* a rövid történetek sorozata lehetővé tette, hogy több lehetséges színteret „rendezzek be”, ahol a hétköznapi élet különböző problémáit sorra lehet venni. Egy többé-kevésbé valószerűtlen „belépés” után az olvasó olyan jelenetek között mozoghat, amelyekben allegorikus módon szembesül a saját nehézségeivel. Ezután kialakul az irodalmi „csomópont”, ami fokozza a jelenet általános feszültségét. Majd következik a végkifejlet, végül a „kilépés” vagy pozitív befejezés. A *Vezetett élmények* alapvető elképzelései a következők voltak: 1. Ahogy az álmokban, itt is olyan képek jelennek meg, amelyek allegorikusan fejeznek ki mély feszültségeket. A hétköznapi életben hasonló jelenségek történnek, amelyekre nem fordítunk elegendő figyelmet. Ezek az ábrándok és elkalandozások képekké alakulva pszichikai töltéseket hordoznak, és olyan funkciókat töltenek be, amelyek nagyon fontosak az élethez. 2. A képek lehetővé teszik, hogy a testünket egy adott irányba mozgassuk, de ezek a képek nemcsak vizuálisak; vannak képek, melyek a különböző külső érzékszervekhez tartoznak, és ezek teszik lehetővé a tudat a világ felé való nyitását azáltal, hogy mozgásba hozzák a testet. Mivel léteznek belső érzékszervek is, ezeknek megfelelő képek is létrejönnek, melyek töltései a test belseje felé irányulnak, és így csökkentik vagy növelik a belső test feszültségeit. 3. A teljes életrajzunk, vagyis az ember emlékezete szintén képek által működik, melyek a „rögzítésüket” kísérő feszültségekhez és érzelmi klímákhoz kapcsolódnak. 4. Ez az életrajz folyamatosan hatással van mindannyiunkra, és ezért az új észlelésekben nem passzívan fogjuk fel az elénk táruló világot, hanem az életrajzi képek korábban kialakított „tájként” működnek. Így aztán minden egyes nap úgy cselekszünk, hogy a világot „elfedjük” az ábrándjainkkal, kényszereinkkel és legmélyebb törekvéseinkkel. 5. A cselekvés vagy a gátoltság a világgal szemben szoros kapcsolatban áll a kép témájával, következésképpen a képek átformálása kulcsfontosságú a viselkedés változásában. Mivel lehetséges a képek átalakítása és a töltésük áthelyezése, azt a következtetést kell levonnunk, hogy ilyenkor viselkedésbeli változások is végbemennek. 6. Az álmokban és az ábrándokban, a műalkotások és a mítoszok esetében olyan képek jelennek meg, amelyek az élet alapvető feszültségeinek és egyének vagy népek „életrajzának” felelnek meg. Ezek a képek irányítják az egyéni és a kollektív viselkedést is, esettől függően. Az itt felsorolt hat gondolat adta a *Vezetett élmények* alapját, és ezért találkozhatott sok olvasó a

mű végén, a jegyzetekben régebbi legendák, történetek és mítoszok átdolgozott anyagával, noha a vezetett élményeket azokra az olvasókra szabtam, akik egyénileg vagy kis csoportokban olvassák őket.

Lépünk tovább a legújabb, a *Hozzájárulások a gondolkodáshoz* című művemre! Világos, hogy stílusát tekintve egy filozófiai tanulmányról van szó. A könyv egyik része *A kép pszichológiáját* vizsgálja (ami majdhogynem megfelel a tudat egyfajta elméletének), a másik pedig a történelem témáját. A kutatás tárgyai természetesen nagyban különböznek egymástól, de végeredményben a „táj” és az epokális előfeltételezések, azaz a hitek témája közös pont mindkét műben. Láthatjuk, hogy a ma tárgyalt *Egyetemes alapmítoszok* szorosan kapcsolódik a korábbi művekhez, bár itt a hangsúly a kollektív képeken van, és egy újabb váltást figyelhetünk meg a bemutatás stílusában. Ez utóbbihoz szeretném hozzátenni, hogy ezt a pillanatot, amelyben élünk, nem tartom alkalmasnak a szisztematikus és egységes stílusú alkotásra. Éppen az ellenkezőjét hiszem: annak érdekében, hogy az új eszmék célba érjenek, a kor megköveteli a változatosságot.

Az *Egyetemes alapmítoszok* ugyanazon a koncepción alapul, mint a többi mű, és úgy hiszem, az új könyveim is illeszkednek majd ebbe az ideológiai irányba, még akkor is, ha más témákkal foglalkoznak majd, illetve megint csak új stílusban és műfajban íródnak. Azt hiszem, sikerült röviden összefoglalnom, hogy milyen okok vezettek a jelen mű megírásához, és hogy hogyan kapcsolódik ez az írás a korábbiakhoz.

Miután ezeket tisztáztuk, térjünk át magukra az alapmítoszokra.

A „mítosz” szót sokféleképpen használták. Már Xenophanész óta, azaz kétezer-ötszáz éve elkezdtek alkalmazni Homérosz és Hésziodosz azon kijelentéseinek elutasítására, melyeket nem tartottak bizonyítottnak vagy elfogadottnak. Később a „mithosz” a „logosz” és a „hisztoria” ellentétévé vált, mivel ez utóbbiak értelmezték a dolgokat, és valóban megtörtént eseményekről számoltak be. A mítosz fokozatosan deszakralizálódott, és a meséhez vagy a fikcióhoz vált hasonlatossá, még akkor is, ha olyan istenekről szólt, akikben még mindig hittek. Szintén a görögök voltak az elsők, akik megpróbálták megérteni a jelenséget. Egyesek egyfajta allegorikus értelmezési módszert használtak, és a mitikus felszín alatt megbúvó értelmet kutatták. Így azt gondolták, hogy ezek a fantasztikus művek fizikai törvények vagy természeti jelenségek kezdetleges magyarázatai. De már az alexandriai gnosztikusok illetve a keresztény egyházatyák korszakában próbálták a mítoszt olyan valóságok allegorizációjaként is értelmezni, melyeket akkoriban a lélek, vagy mai szóhasználatnál a psziché sajátjának tartottak. Egy másik értelmezési módszer a civilizáció kialakulásának történelmi előzményeit próbálta felkutatni. Ily módon az istenek nem voltak mások, mint halovány emlékei a régi hősöknek, akiket kiemeltek a halandóságból. Ennek megfelelően a mítoszokban elbeszélte események is felmagasztaltak olyan történelmi tényeket, amelyek a valóságban sokkal csekélyebb jelentőségűek voltak. A mítoszok értelmezésének e két módja

(természetesen több is létezett) a mai napig továbböröklődött. Mindkettő alapján az a gondolat áll, hogy a tények „eltorzulva” jelennek meg, és hogy ez az eltorzítás elbűvöli a naiv lelket. Igaz, hogy a nagy görög tragédiaírók felhasználták a mítoszokat, és bizonyos mértékben a színházművészet a mitikus történetek ábrázolásából származik, ám ebben az esetben a néző elragadtatása esztétikai eredetű volt, és a megindultságot a művészi minőség okozta, nem pedig az, hogy hittek ezekben a megjelenítésekben. A mítosz az orfizmusban, a püthagoreizmusban és a neoplatonista irányzatokban nyer új értelmet: olyan erőt tulajdonítanak neki, amely átalakítja a vele kapcsolatba kerülők szellemét. Így, mitikus jelenetek előadásán keresztül az orfikusok egyfajta „katarzist” próbáltak elérni, egy olyan belső tisztulást, amely utólag lehetővé tette a számukra, hogy a gondolatok és az érzelmek magasabb szintű megértéséhez jussanak el. Mint látható, ezek az értelmezések a mai napig léteznek, részévé váltak a gondolkodásunknak, és mind a közvélekedés, mind a szakértők különösebb kritika nélkül fogadják el őket. Valójában a nyugati világban sokáig feledésbe merült a görög mítosz, amíg a reneszánsz humanistákkal, majd később az európai forradalmak korában újra előtérbe nem került. A klasszikusok csodálata visszavezette a tudósokat a hellén forráshoz, ami hatással volt a művészetekre, és így a görög mítosz tovább élt. Újabb átalakuláson ment keresztül, és beépült az emberi viselkedéssel foglalkozó új tudományágak alapjaiba. Az ókori áramlatoknak leginkább az Ausztriában megszülető mélylélektan adózott nagy tisztelettel, melyet még áthatott a már hanyatlóban lévő neoklasszicizmus, bár már vonzotta a romantikus irracionálizmus. Nem meglepő tehát, hogy a görög tragédiák motívumaihoz nyúltak vissza, Oidipuszhoz, Élektrához stb., és ezek segítségével magyarázták a mentális működést, ugyanakkor – az orfikus elképzelésekkel összhangban – a drámai megjelenítés katartikus technikáit is alkalmazták.

Másrészről nem árt megkülönböztetni a mítoszt a legendától, a sagától, a mesétől és a tanmesétől. A legenda esetében a történelmet valóban eltorzíja a hagyomány. Az elbeszélő irodalom bővelkedik az ilyen példákban. Az olyan szerzők, mint H. de Vries úgy vélik, hogy a mese különbözik a legendától, és népi elemeket olvaszt magába, amelyek színesítik a történetet. A saga közelít a meséhez, de míg az előbbinek tragikus, az utóbbinak általában boldog a végkifejlete.

Mindenesetre a pesszimista sagában csakúgy, mint az optimista mesében gyakran megjelennek deszakralizált mitikus elemek. A tanmese egy nagyon más műfaj, amely a fikció köntösébe bújtatott erkölcsi állásfoglalás. Ezek az alapvető különbségtételek arra szolgálnak, hogy megfigyeljük, az eddig említett műfajokhoz képest a mi megközelítésünkben mennyiben más a mítosz, amelyben az istenek jelenlétét és tetteit látjuk, noha ezek a tettek embereken, hősökön, félisteneken keresztül valósulnak meg. Így, amikor mítoszokról beszélünk, egy olyan közegre is utalunk, amelyet érint az az isteni jelenlét, melyben hisznek az emberek, és mely áthatja a mítosz minden alkotóelemét. Egészen más ezekre az istenekre deszakralizált

környezetben utalni, ahol a hit például esztétikai élvezetté alakult át. Emiatt nagy különbség van aközött, ahogyan manapság divatos bemutatni a mitológiákat (a régi hiteket külsőleg és formálisan ábrázolva) és a szakralizált leírások között, amelyek a mítoszt keletkezésének légkörén „belülről” beszélnek el. Munkánkban ez utóbbi hozzáállást képviseljük. Ebből következik a tisztelet az eredeti szövegek iránt, melyeket a hézagok kitöltése, illetve a megértés megkönnyítése érdekében néhol kiegészítettünk, de ezt mindig külön betűtípussal jelöltük, és felhívtuk a figyelmet az eredeti szövegtől való eltérésekre. Valójában ebben a könyvben ez sokszor előfordul, és ha valaki ezt egyfajta párhuzamos újraalkotásnak tekintené, arra azt felelném, hogy az olvasó előtt mindig ott van az alapszöveg, megkülönböztetve az általunk írt részekről.

Folytatva a különbségek felsorolását, helyénvaló elmagyarázni, hogy nem érintettük az élő vallást – amely bizonyára a mítoszok kísérője volt –, sem a szertartásos és rituális megjelenési formákat. Nem foglalkoztunk a kereszténységgel, az iszlámmal és a buddhizmussal, megelégedtünk a judaizmus, a hinduizmus és a zoroasztrizmus egyes mély mítoszainak bemutatásával, hogy megértsük, milyen erőteljes hatást gyakoroltak ez utóbbiak képei az előbbiekre. Azt hiszem, ezzel teljessé vált az egyetemes alapmítosz gondolata.

Ám korunkban, a hétköznapi nyelvhasználatban a „mítosz” szó két különböző valóságra utal: egyrészt a különböző kultúrák istenségeiről szóló fantasztikus történetekre, másrészt azokra a dolgokra, amelyekben erősen hiszünk, bár nem valóságok. A két jelentésben nyilvánvalóan közös az az elképzelés, hogy léteznek bizonyos erősen meggyökeresedett hitek, melyekkel nehéz szembeszállni racionális érvekkel. Így meglepő az a tény, hogy az ókor kiváló gondolkodói olyan dolgokban hittek, amilyeneket a mai kor gyermekei esti mesékben hallhatnak. Az olyan hitek, mint hogy a Föld lapos, vagy hogy a Föld a világegyetem középpontja, elnéző mosolyt csálnak az arcunkra, miközben megértjük, hogy ezek az elméletek nem voltak mások, mint egy olyan valóság magyarázó mítoszai, amelyről a tudományos gondolkodás még nem mondta ki a végső szót. És így, amikor azokra a dolgokra gondolunk, amelyekben néhány éve hittünk, csak pironkodni tudunk a naivitásunk miatt, miközben újabb mítoszok ejtenek rabul minket anélkül, hogy észrevennénk, ugyanaz történik velünk, mint korábban. Ma, amikor a világ szédületes változásokon megy keresztül, olyan az egyénnel és a társadalommal kapcsolatos hitek eltűnését figyelhetjük meg, amelyeket öt évvel ezelőtt még színtiszta igazságnak tartottunk. Azért mondok „hiteket” az elméletek vagy doktrínák helyett, mert az a célom, hogy rávilágítsak az olyan előfeltételezések és előítéletek magjára, amelyek már azelőtt működnek, hogy a többé-kevésbé tudományos sémák megfogalmazódnának. Ahogy a technológiai újításokat olyan szavak kísérik, mint „Mesés!”, „Hihetetlen!”, amelyek felérnek egy szóbeli tapssal, ugyanúgy kezdünk hozzászólni a széles körben elterjedt „hihetetlen” kifejezés használatához a politikai változások, teljes ideológiák bukása, a vezetők és a véleményformálók magatartása és a társadalmak viselkedése

kapcsán. Ám ez a második „hihetetlen” nem felel meg teljesen annak a lelkiállapotnak, amelyet a technika csodái váltanak ki, inkább annak a meglepettségnek és bosszúságnak ad hangot, melyet korábban lehetetlennek vélt jelenségekkel szemben érzünk. Így hát kortársaink jó része egyszerűen csak azt hitte, hogy a dolgok másképp vannak, és a jövő más irányba vezet.

EI kell tehát ismernünk, hogy jelentős mértékben fogyasztjuk a mítoszokat, és ez hatással van az élethez való hozzáállásunkra, vagyis arra, ahogy a létezésre tekintünk. Meg kell jegyezni, hogy nem tekintem a mítoszokat abszolút valótlanoknak, éppen ellenkezőleg, inkább pszichológiai igazságokként tekintek rájuk, amelyek vagy egybeesnek azzal, ahogy a körülöttünk lévő világot észleljük, vagy sem. És van még valami: ezek a hitek nem csupán passzív sémák, hanem feszültségek és érzelmi klímák, amelyek képekké alakulva az egyéni és közösségi cselekvés irányító erőivé válnak. Függetlenül attól, hogy erkölcsi jellegűek vagy példázatszerűek-e, bizonyos hitek természetükből adódóan erős vonatkozásaként szolgálnak. Tisztában vagyunk azzal, hogy az istenekkel kapcsolatos hit jelentősen különbözik az erős, deszakralizált hitektől, de ennek ellenére közös struktúrákat ismerünk fel bennük.

A mindennapi életünket kísérő gyenge hitek könnyen helyettesíthetők, amint bebizonyosodik, hogy a tényeket tévesen észleltük. Ezzel szemben, amikor erős hitekről beszélünk, amelyekre alapozzuk a dolgokkal kapcsolatos általános értelmezésünket, a legáltalánosabb vonzódásainkat és elutasításainkat, az irracionális értékrendünket, akkor a mítosz struktúráját érintjük, amelyet nem vagyunk készek mélységében megvitatni, mivel a teljes világunkat meghatározza. Sőt, egy ilyen mítosz összeomlását nagy válság követi, és ilyenkor úgy érezzük magunkat, mint falevelek a szélben. Ezek a személyes vagy kollektív mítoszok irányítják a viselkedésünket, és mély hatásukat csak azokon a képeken keresztül ismerjük fel, amelyek egy meghatározott irányba vezetnek minket. Minden történelmi pillanatnak megvannak az alapvető, erős hitei, melyek szakralizált vagy deszakralizált, kollektív, mitikus struktúrával rendelkeznek, és összetartják az emberi közösségeket, identitást adnak, és részvételt biztosítanak a közös térben. Vitába szállni a kor alapvető mítoszaival azt jelenti, hogy irracionális reakciónak tesszük ki magunkat, amelyek intenzitása attól függ, hogy mennyire erőteljes a kritika, illetve hogy milyen mélyre nyúlnak az érintett hit gyökerei. De nyilvánvaló, hogy a generációk követik egymást, a történelmi pillanatok változnak, s így amit korábban visszautasítottak, kezd elfogadottá válni, méghozzá olyan természetességgel, mintha a legteljesebb igazságról lenne szó. Ha vitatnánk a pénz nagy mítoszáét, az olyan reakciót váltana ki, ami akadályozná a párbeszédet. A vitapartnerünk azonnal azzal védekezne például, hogy: „Hogyhogy a pénz mítosz, amikor szükséges az élethez?!” vagy „A mítosz valótlan, egy láthatatlan dolog, ezzel szemben a pénz kézzelfogható valóság, ami által működnek a dolgok.” stb. Semmit sem érne, ha elmagaráznánk a különbséget a kézzelfogható pénz és a között a megfoghatatlan dolog között, amiről azt hisszük, hogy a pénz által elérhető; semmi haszna nem lenne, ha rámutatnánk arra a távolságra, ami a dolgoknak

tulajdonított értéket megtestesítő jel és e jelnek a pszichológiai töltése között van. Ezen a ponton már gyanússá válnánk. Az ellenfelünk hűvös tekintettel kezdené méregetni az öltözékünket, hogy kiirtsa belőlünk az eretnokséget, miközben azt számolgatná, mennyibe kerülhetett a ruhánk, hiszen minden bizonytalanságba került... A testsúlyunkat próbálná megbecsülni, meg a napi kalóriabevitelünket, azon gondolkodna, hogy hol lakunk és így tovább. Ebben a pillanatban finomíthatnánk a mondanivalónkon, valahogy így: „Valóban meg kell különböztetnünk a megélhetéshez szükséges pénzt attól, amire nincs szükség.”... Ám ekkor már túl késő lenne engedményt tenni. Végtére is ott vannak a bankok, a hitelintézetek, a különböző pénznemek. Vagyis különböző „valóságok”, amelyek igazolják ezt az általunk látszólag tagadott hatékonyságot. Ha jobban megvizsgáljuk a fenti, kissé kiszínezett történetet, láthatjuk, hogy nem tagadtuk benne a pénz gyakorlati hatékonyságát, sőt, hatalmas pszichológiai erőt tulajdonítottunk neki azáltal, hogy megértettük, olyan varázserőt látnak benne, amellyel valójában nem bír. Boldoggá tesz minket, és bizonyos értelemben halhatatlanná is, amennyiben megakadályozza, hogy a halál problémája miatt aggódjunk. Ez a deszakralizált mítosz gyakran szorosan kapcsolódott az istenekhez. Tudjuk, hogy a spanyol pénz szó (moneda) Juno Moneta (Juno, a figyelmeztető) nevéből származik, akinek temploma mellett a rómaiak pénzverdét működtettek. Juno Monetától bőséges javakat kértek, de a hívők számára fontosabb volt Juno, mint az ő jóindulatának köszönhető pénz. Ma az igaz hívők különböző javakat kérnek az istenüktől, tehát pénzt is. De ha igazán hisznek az ő istenségében, akkor ő marad az értékrend csúcsán. A pénz mint fétis különböző átalakulásokon ment keresztül. Legalábbis nyugaton hosszú időn át az arany, ez a titokzatos, ritka és a különleges tulajdonságai miatt vonzó fém volt a pénz fedezete. A középkori alkimia azzal foglalkozott, hogy mesterségesen előállítsa. Az arany még szakrális anyag volt, végtelen megsokszorozódási képességet és univerzális gyógyerőt tulajdonítottak neki, illetve a gazdagság mellett a hosszú élet is neki volt köszönhető. Ugyanezért az aranyért indultak elszánt keresésre sokan az amerikai kontinensre. Nem csak az úgynevezett „aranylázra” gondolok, amely sok

kalandort és gyarmatosítót vonzott az Egyesült Államokba, hanem inkább Eldorádóról beszélek, melyet egyes konkviztádorok kerestek, és amely olyan más, kisebb mítoszokkal is összefüggésben állt, mint az örök ifjúság forrása.

Ám egy erősen meggyökerezett mítosz magja körül más, kisebb mítoszok keringenek. Így a jelen példában sok tárgyat ölel körül dicsfény a töltés miatt, ami a központi magból származik. Az autó, amely hasznos számunkra, a pénz szimbóluma is, a „státuszé”, mely még több pénzhez segíthet minket hozzá. Ezzel kapcsolatban Greeley ezt mondja: „Elég ellátogatni az éves Autószalonra, hogy egy mélyen ritualizált vallási eseményen találjuk magunkat. A színek, a fények, a zene, az imádók áhítata, a templom papnői (modellek), a pompa és a fényűzés, a pazarlás, az összezsúfolódott tömeg... mindez egy másik civilizációban valóságos liturgikus

szertartásnak számítana. A szent autó kultuszának megvannak a maga hívei és beavatottjai. Egy gnosztikus sem várta türelmetlenebbül a jósló kinyilatkoztatást, mint egy autóimádó az új modellekről szóló első pletykákat. Az éves ciklusnak ezen a pontján a kultusz papjai (az autókereskedők) még fontosabb szerephez jutnak, miközben a sóvárgó tömeg türelmetlenül várja a megváltás egy új formájának eljövételét.” Természetesen nem értek egyet a szerzővel abban, hogy az autó fétisként való imádata ilyen mértékű volna. De mindenesetre nagy előnye ennek a leírásnak, hogy egy mai tárgyon keresztül próbálja megérteni a mítosz témáját. Igazából egy deszakralizált mítoszból van szó, ezért talán felfedezhetjük benne a szent mítoszhhoz hasonló szerkezetet, csak éppen annak alapvető jellemzője – az önálló, gondolkodó, független erő – nélkül. Ha a szerző az évente ismétlődő rítusokat veszi alapul, akkor leírása érvényes kell hogy legyen a születésnapokra, az újévre, az Oscar-díj átadásra vagy ehhez hasonló polgári szertartásokra, melyek nem feltételeznek olyan vallásos légkört, mint a szakrális mítoszok. Fontos lett volna tisztázni a mítosz és a szertartásosság közötti különbségeket, bár ez nem tartozik a közvetlen céljaink közé. Érdekes lett volna továbbá szétválasztani a mitikus akaratok univerzumát a mágikus erőktől, mely utóbbiban az imádkozást felváltja a varázslat rítusa, de ez a téma is kívül esik e tanulmány keretein. Amikor korunk egyik központi, deszakralizált mítoszával foglalkoztunk (itt a pénzre utalok), azt egy gondolkodási rendszer magjának tekintettük. Feltételezem, hogy akik hallgatnak minket, nem Bohr atommodelljéhez hasonlatos ábrát képzelnek most el, ahol a mag a központi tömeg, amely körül az elektronok keringenek. Valójában egy gondolkodási rendszer magja a maga sajátos jellemzőivel megfesti az emberek életének jelentős részét. A viselkedés, a törekvések, az alapvető félelmek ezzel a témával függenek össze. De még ennél is többről van szó: a világ és a történések értelmezésének egésze ehhez a maghoz kapcsolódik. A mi példánkban az emberiség történelme gazdasági természetűvé válik, és ez a történelem paradicsomi állapotban ér véget, amikor megszűnnek azok a konfliktusok, amelyek a pénz felsőbbrendűségének megkérdőjelezéséből erednek.

Tehát egy központi, deszakralizált mítosz példáján keresztül közelítettük meg, hogy hogyan működhetnek a szent mítoszok, amelyekről a könyvünk szól.

Mindenesetre nagy a távolság e kétfajta mitikus rendszer között, mivel az egyikből teljes mértékben hiányzik a numinózus, az isteni jelleg, és ez olyan különbségeket okoz, amelyeket nehéz figyelmen kívül hagyni. Akárhogy is, a mai világban a dolgok gyorsan változnak, és nekem úgy tűnik, hogy lezárul egy történelmi pillanat, és megnyílik egy másik. Ez egy olyan pillanat, amelyben új értékrendszer és új érzékenység látszik megmutatkozni. Azt azonban nem tudom biztosan kijelenteni, hogy az istenek ismét közelednek az emberhez. A kortárs teológusok az isten hiánya miatti szorongástól szenvednek, ahogy Buber is. Ez az a szorongás, amelyet Nietzsche nem tudott legyőzni Isten halála után. Az a helyzet, hogy a régi

mítoszokban túl sok a személyes antropomorfizmus, és talán az, amit „Istennek” hívunk, az emberiség Sorsán keresztül szavak nélkül fejeződik ki.

Ha konkrétan azt kérdeznék tőlem, számítok-e arra, hogy új mítoszok fognak megjelenni, akkor azt mondanám, hogy jelenleg pontosan ez történik. Csak azt kérem, bárcsak azok a hatalmas erők, melyeket a történelem szabadjára enged, egy új, világméretű és valóban emberi civilizáció létrehozását szolgálják, amely örökre felszámolja az egyenlőtlenséget és az intoleranciát. És akkor, ahogy egy régi könyv mondja, a népek „*kardjaikat ekevassá kovácsolják*”.

Mára ennyi, nagyon köszönöm.